

„Ta škola žije jako jedna rodina“: krajanské školství jako hlavní pilíř národní identity Čechů v Chorvatsku

Andrea Preissová Krejčí – Jana Kočí

DOI: 10.62800/NR.2025.4.03

“The School Lives as One Family”: Expatriate Educational System as a Key Pillar of the National Identity of Czechs in Croatia

The expatriate community in Croatia, although only numbering 8,000 today, has a history stretching back ten generations in south-eastern Europe. For more than a century, the community has also had its own education system, as well as cultural and social organizations, and has proven its viability in often difficult circumstances, including war. This study deals with the establishment and development of Czech-language schools in the territory of present-day Croatia, with a special focus on so-called Czech schools teaching in the Czech language. Czech schools in Croatia are a prerequisite for the resistance of the Czech minority to assimilation processes. The aim of the study is to evaluate the role of these schools in the integration process and their contribution to the cultural life of the entire minority, using a combination of historical methods involving the study of existing source material, and ethnological methods based on narrative interviews with compatriots, as this is still a lively field of research.

Key words: compatriots, Croatia, minority education, Czech language, identity, assimilation

Contact: Mgr. Andrea Preissová Krejčí, Ph.D., Ústav veřejné správy a sociální politiky, Fakulta veřejných politik, Slezská univerzita v Opavě, Bezručovo náměstí 14, 746 01 Opava; e-mail: andrea.preissova@fvp.slu.cz; ORCID: 0000-0002-5196-7014

Mgr. Jana Kočí, Ph.D., Ústav pedagogických a psychologických věd, Fakulta veřejných politik, Slezská univerzita v Opavě, Bezručovo náměstí 14, 746 01 Opava; e-mail: jana.koci@fvp.slu.cz; ORCID: 0000-0002-1962-3377

Jak citovat / How to cite: Preissová Krejčí, Andrea – Kočí, Jana. 2025. „Ta škola žije jako jedna rodina“: krajanské školství jako hlavní pilíř národní identity Čechů v Chorvatsku. *Národopisná revue* 35 (4): 268–283. <https://doi.org/10.62800/NR.2025.4.03>

V naší studii se zaměřujeme na potomky osadníků z Čech a Moravy, kteří přišli do zemí hraničících s Osmanskou říší nejčastěji v průběhu 19. století. Češi v tomto regionu jsou v kontaktu jak s dominantními národy, tedy s Chorvaty a Srby, tak s dalšími menšinami, mezi nimiž převažují Maďaři, Slováci, Italové a Ukrajinci (Borisov 2023). Přítomnost Čechů v oblasti Slavonie, historického území vymezeného řekami Drávou, Dunajem a Sávou, je doložena od konce 18. století (Heroldová 1982). Migrace česky hovořícího etnika byla umožněna za prvé tím, že v té době bylo završeno osvobozování východních částí Slavonie od turecké nadvlády, za druhé tím, že se jednalo o vnitřní kolonizaci málo osídleného a nerozvinutého území podpořenou habsburskou

monarchií s cílem upevnit tzv. Vojenskou hranici¹ (Rychlík – Perencević 2007: 419; Barteček 2017: 11). Největší příliv českých kolonistů se datuje od 70. let 19. století, kdy v důsledcích hospodářských výkyvů odešlo z českých zemí mnoho obyvatel do nejrůznějších evropských zemí i zámoří. Součástí těchto pohybů byl i pohyb uvnitř podunajské monarchie. Rakousko podporovalo tzv. vnitřní migraci, neboť umožňovala přeskupení přebytečných pracovních sil do oblastí, kde jich bylo zapotřebí (Heroldová 1982). Posuny obyvatelstva pak probíhaly až do 30. let 20. století (tedy po rozpadu habsburské monarchie a za existence nových státních útvarů), kdy příslušníci české menšiny dosáhli početně svého maxima (více než 32 tisíc osob hlásících se k české národnosti).

V současnosti se k české národnosti v Chorvatsku hlásí necelých osm tisíc osob.²

Češi přicházející před rokem 1848 nebyli národním hnutím zasaženi, byli nositeli vědomí přednostně zemské příslušnosti. To, že přišli z Čech, navíc ani nemuselo znamenat, že by byli etnickými Čechy, neboť sem imigrovali rovněž čeští Němci. Obecně se uvádí, že tato „první vlna“ snadněji podléhala asimilaci, neboť přijala chorvatské zemské vědomí (Vaculík 2009: 60). Pozdější přistěhovalci, kteří již byli domácími středoevropským národním obrozením ovlivněni, dbali na zachování svého národního vědomí i v novém domově. První etapa historie chorvatských Čechů, tj. po většinu 19. století, představovala období boje o holou existenci – v mnoha případech zde došlo k epidemiím a rychlému vymření značného počtu přistěhovalců či celých rodin již v prvních letech po příchodu – a zároveň vytváření základních životních podmínek. S dalšími vlnami českých přistěhovalců na konci 19. století, mezi nimiž bylo i městské obyvatelstvo středostavovské společnosti již ovlivněné národním hnutím, dochází s počátkem 20. století k probouzení zájmu o kulturní život a osvětovou činnost (srov. Kočí 2019).

Tato komunita pulzuje dodnes krajanským životem, je považována za největší část české diaspory v jihovýchodní Evropě, což se odráží v multikulturním a bilingvním prostředí, jehož jsou její členové nedílnou součástí. V současnosti čelí česká menšina výzvám souvisejícím se zachováním národní identity a menšinového jazyka více než kdy dříve. Mezi ně patří mimo jiné interetnické sňatky, které v průběhu posledních desetiletí ve sňatečnosti Čechů a Češek v Chorvatsku převážily z více než 80 % nad sňatky endogamními (Mrdjen – Bahnik 2018). Přes všechny překážky je menšina stále živou součástí multikulturní Slavonie a nadále významně ovlivňuje tento region ekonomicky i kulturně.

Navzdory klesající tendenci lze českou menšinu v Chorvatsku nadále označovat za jednu z nejlépe organizovaných krajanských komunit ve světě, a to díky husté síti menšinových institucí, které od konce 19. století přispívají k jejich rezistenci vůči asimilaci (Barteček a kol. 2017; Kokaisl a kol. 2012; Vaculík 2009). Dnes v Chorvatsku působí 32 českých besed, v rámci nichž fungují kulturně-umělecké spolky různého typu (divadelní, taneční, pěvecké spolky či spolky dechové hudby). Již

v roce 1921 byla ustavena jejich zastřešující organizace Československý svaz v Jugoslávii (nyní Svaz Čechů v Republice Chorvatsko se sídlem v Daruvaru). Ruku v ruce se vznikem besed a Československého svazu se krajané angažovali v zakládání českých škol a českého tisku, jež bylo vedeno vědomou snahou krajanů zachovat český jazyk a tím i českou identitu.

Téma identity či identifikace má své místo na poli etnologického i historického bádání (Řezníková 2014: 243). Zavedení pojmu identity s sebou přineslo mnohé výhody pro studium sociálních příslušností, neboť umožnilo analyticky uchopit jejich pluralitu. Identitu v souladu s konstruktivistickým přístupem vnímáme výhradně v kontextu procesu jejího vytváření, neboť je aktivním vztahováním se ke komplementárně konstruovanému druhému – oni. „Toto subjektivně zakoušené vědomí příslušnosti ke společnému ‚my‘ se opírá o účast na kolektivním vědění a kolektivní paměti, které se konstruují na základě společného jazyka či užívání společných symbolů“ (Kreisslová 2013: 28; Eisenstadt – Giesen 1995). Člověk je přitom nositelem vícero identit, které se v průběhu jeho života vyvíjejí, proměňují a kontextově uplatňují v závislosti na situacích a sociálních interakcích (srov. Mijić 2022; Boiland 2020; Moree 2015; Eriksen 2007).

Na jednu stranu hovoříme o oslabení významu národní identity v důsledku globalizačních procesů, které ji rozpouštějí do nadnárodních příslušností, na druhou stranu lze v kontrastu s touto tendencí sledovat postupné oživení etnických trendů, které našlo odraz v myšlence kulturního pluralismu a paradoxní snaze o veřejné projevy vlastní národní identity. Tato potřeba identifikačních znaků je pak zřejmá zejména u národnostních menšin, které se skrze ně mohou demonstrativně přihlásit k příslušnosti k určité skupině a současně se vymezit vůči majoritě, která problémy související s národní identitou obvykle neřeší (srov. Kreisslová 2013). „Přitom se často jedná o až traumatizující otázky osobní identity, roli národnosti při volbě životního partnera, otázku výchovy dětí a jejich docházky do (menšinových) škol, časový handicap v souvislosti s ‚národními aktivitami‘, v některých případech dokonce mučivé vnitřní problémy spjaté s otázkou perspektiv a samotného přetrvání dané populace“ (Šatava 2009: 24). To jsou životní témata, před něž jsou po více než dvě staletí postaveny také generace chorvatských Čechů.

Identitou chorvatských Čechů z různých perspektiv se dlouhodobě zabýváme (např. Preissová Krejčí – Stráníková – Kočí 2025; Preissová Krejčí – Kočí 2022; Preissová Krejčí – Stanja Brdar – Kočí 2020). Sumarizujeme-li naše poznatky o cestě k zachování národní identity chorvatských Čechů od počátku 20. století do současnosti, lze konstatovat, že ji po celou dobu charakterizuje cílevědomá aktivita krajanů, kteří – rozkročení mezi dva domovy – považují za důležité českou národní identitu v Chorvatsku zachovat, a proto vědomě toto úsilí podstupují, jakkoli se to může z vnějšího pohledu zdát iracionální (Kočí 2019). I přes úsilí krajanů čelit asimilaci počet jedinců hlásících se k české národnosti v Chorvatsku setrvale klesá. „*Asimilace je přirozený proces, ale není zbytečné proti ní bojovat, protože se může zpomalit*“ (N18).

Cílem naší studie je zhodnotit roli menšinového školství v Chorvatsku v integračním procesu od jeho počátku do současnosti. Na základě kombinace historických metod spočívajících ve studiu existující pramenné materie a etnologických metod založených na narativně vedených rozhovorech s krajany popíšeme proměny menšinového školství a strategie, které měly či mají posílit odolnost české menšiny vůči procesům asimilace. Studie se opírá o analýzu archivních a tištěných pramenů uložených v archivu Svazu Čechů v Republice Chorvatsko a v archivu Novinově vydavatelské instituce Jednota. Zvláštní místo náleží využití informací získaných prostřednictvím narátorů. Rozhovory s krajany byly zaznamenávány v průběhu let 2016–2019 v souladu s kvalitativní metodologií. Základní technikou sběru informací byl hloubkový rozhovor. Bylo usilováno o co nejvolnější charakter rozhovoru, totiž kladení otevřených otázek (v rámci tzv. tematického návodu). Narátoři byli pro náš výzkum získávání záměrným výběrem a pomocí metody sněhové koule. Pro účely této studie bylo do výzkumného vzorku zahrnuto 20 rozhovorů s krajany, kteří dříve vyučovali, nebo dosud vyučují na českých základních školách v Chorvatsku. Záznamy rozhovorů byly převedeny do textové podoby, která byla za využití kvalitativních metod výzkumu analyzována pomocí otevřeného kódování a kategorizace a na základě vytvořené kostry příběhu dále interpretována. Pro potřeby analýzy a interpretace jsme narátory anonymizovali a rozhovory označili příslušnou značkou N1 až N20.

Sociodemografický kontext

Etnický obraz Daruvarska, regionu kolem města Daruvar, které je považováno za centrum českého menšinového života v Chorvatsku, je značně různorodý. V polovině 20. století (dle výsledků sčítání obyvatel z roku 1961) zde žilo na čtrnáct národů, přičemž mezi nejpočetnější patřili Srbové (40 %), Chorvati (36 %), Češi (15 %) a dále Maďaři, Italové, Slováci, Slovinci, Makedonci a další.

Po válečných událostech v 90. letech 20. století se národnostní složení výrazně proměnilo. Podle sčítání obyvatel z roku 2001 žili v Daruvaru ponejvíce Chorvati (60 %), Češi (19 %), Srbové (14 %), ostatní 7 % (Šabićová 2002: 15). Žádná z obcí na Daruvarsku není svým etnickým složením výhradně česká, i když Končenice jsou obcí (jedinou v Chorvatsku) s většinovým českým obyvatelstvem (47 %), přičemž doplníme, že na počátku 90. let 20. století zde Češi tvořili až 75 % obyvatel.³ Vývoj počtu Čechů v Chorvatsku, jejich podíl na celkovém počtu obyvatel a procentuální vyjádření zvýšení, respektive snížení počtu Čechů oproti předešlému sčítání obyvatel ukazuje následující tabulka.⁴

rok	počet	podíl %	+ – %
1880	14 584	0,7	
1890	27 521	1,2	+ 47,0
1900	31 588	1,3	+ 12,8
1910	32 376	0,9	+ 2,4
1921	32 130	0,6	- 0,7
1948	28 991	0,8	- 9,7
1953	25 967	0,7	- 10,4
1961	23 391	0,6	- 9,9
1971	19 001	0,43	- 18,7
1981	15 061	0,33	- 20,7
1991	13 086	0,27	- 13,1
2001	10 510	0,24	- 19,6
2011	9 641	0,22	- 8,28

Ivan Horyna, autor demografické prognózy vývoje krajanské populace v Chorvatsku, upozorňuje, že od roku 1921 počet chorvatských Čechů klesá průměrně o více než dva tisíce Čechů za každých deset let. K podobným predikcím dospěla dříve Anna Vodvářková (1993), která se zabývala demografickou situací příslušníků

české menšiny na Daruvarsku na počátku 90. let 20. století. Tento trend se potvrdil rovněž při posledním sčítání lidu v Chorvatsku v roce 2021.⁵

rok	počet	podíl %	+ – %
2021	7 862	0,2	- 18,45

Rozložení české populace potvrzuje kompaktní hustota českého obyvatelstva v centrální chorvatské oblasti mezi řekami Sávou a Drávou. V Bjelovarsko-bilogorském županství činí podíl Čechů na celkové populaci 4,91 % (5 002 osob). V jednotlivých obcích a městech je zastoupení české národnosti významnější: např. ve městě Daruvar tvoří 21 % obyvatel (2114 osob). Nejvyšší podíl mají Češi v obci Končenice, kde tvoří 46 % (831 osob). Následují obec Dežanovec (23 %), město Hrubečné Pole (16 %) a obec Sirač (10,5 %).

Národnostní restrukturalizace obyvatelstva po rozpadu Jugoslávie je předmětem zájmu také ze strany chorvatských akademiků. Mezi zásadní práce patří studie Dragutina Babiće (2009) zabývající se postavením národnostních menšin v Chorvatsku. Pokles počtu příslušníků české menšiny připisuje autor několika faktorům: přirozenému úbytku, migraci, asimilaci a změně národní identity. Babić (2009: 90) přichází s myšlenkou, že ačkoliv před válkou nebyla u české menšiny národní identita zdůrazňována, po válce došlo k její částečné reaktivaci. Autor hodnotí českou menšinu jako příklad pozitivní integrace do většinové společnosti, a to při zachování vlastní kulturní identity (české školství, kulturní spolky, aktivní komunitní život). Podobně Jana Kočí (2019) považuje krajanskou komunitu na Daruvarsku za modelový příklad nekonfliktního soužití národnostní menšiny s majoritní populací.

Během výzkumu postavení mladých příslušníků české, maďarské, slovenské a srbské menšiny v poválečném Chorvatsku dospěl D. Babić (2010: 66) k závěru, že Češi nepovažují svou jazykovou a kulturní identitu za ohroženou. Ačkoliv jde početně o malou menšinu, vyznačuje se česká menšina v Chorvatsku (na rozdíl např. od menšiny srbské) vysokou mírou stability a nízkým pocitem ohrožení vlastní identity. Mladí Češi obecně nevnímají své postavení jako marginalizované.

Národnostní tematikou se zabývaly rovněž Snježana Mrdjen a Maja Bahnik (2018) ve svém výzkumu sňatků

etnických menšin v Chorvatsku se zvláštním zřetelem na českou menšinu. Autorky analyzovaly sňatečnost mezi etnickými skupinami v období více než čtyřiceti pěti let (1970–2015) a dospěly k závěrům, že spolu s Italy, Maďary a Slováky jsou Češi méně endogamní než ostatní národnosti menšiny. Ačkoliv u některých menšinových skupin došlo v poválečném období (90. léta 20. století) k nárůstu endogamie, u Čechů válka podíl smíšených manželství příliš neovlivnila. Na začátku 70. let 20. století se procento endogamních sňatků mezi Čechy pohybovalo kolem 35 %, po roce 2000 to bylo dokonce jen 20 %. Ze struktury mezietnických sňatků Čechů vyplývá, že největší počet těchto sňatků byl uzavřen s příslušníky chorvatské – majoritní – národnostní skupiny. Podíl česko-chorvatských sňatků stabilně roste, což způsobuje pokles sňatků s jinými národnostmi. České ženy přitom vstupují do manželství mimo svou skupinu častěji než čeští muži. Určité limitace popsaneho výzkumu spočívají v tom, že není možné zjistit, zda osoby, které vstupují do manželství a hlásí se k české národnosti, pocházejí z etnicky české rodiny, nebo již z rodiny etnicky smíšené.

K národnostní příslušnosti odkazuje také mateřský jazyk a ze sčítání lidu je známo, že významný počet osob hlásících se k české národnosti uvádí jako svůj mateřský jazyk nikoli češtinu, ale jazyk chorvatský/srbochorvatský/srbský. Při posledním sčítání lidu (2021) z počtu necelých 8 000 osob hlásících se k české národnosti dokonce jen 4 915 osob (62 %) označilo český jazyk za svůj mateřský jazyk. Ve vazbě na jazyk u mnohých krajanů zjišťujeme přítomnost nejen dvojí identity, přičemž obě jsou považovány za zcela rovnocenné, ale i dvou mateřských jazyků: „*Já se cítím Češkou i Chorvatkou, protože pro mne jsou mateřským jazykem i čeština i chorvatština.*“ (N2) Právě tento hybridní charakter identity (Moree 2015) naráží na nedostatky sčítacích formulářů. Obyvatelé Chorvatska se v rámci nich museli rozhodnout jen pro jednu národnost a jeden mateřský jazyk, zatímco např. v České republice již byla v souladu s kulturněantropologickými poznatky zavedena možnost uvést jak dvě národnosti, tak dva mateřské jazyky.

Češi se v Chorvatsku usadili před více než sto padesáti lety. Čas, po který národnostní menšiny sdílejí s dominantní skupinou společný prostor, je rovněž jedním z faktorů, který ovlivňuje úroveň endogamie. Volba životního partnera, výchova dětí a rozhodnutí o jejich

docházce do menšinové či majoritní školy jsou důležitými milníky v osobní identifikaci krajanů (Šatava 2009: 47). Tak jako je velmi individuální vnímání vlastní identity, je individuální také přístup k těmto situacím. Zatímco pro jedny je předání českého jazyka, kultury, tradic a úcty k předkům důležité, jiní dávají přednost majoritní identitě. Není samozřejmostí, že čeští rodiče zapisují své děti do české školy: *„Doma čím dál tím méně dětí mluví česky, vidím to i na svých kamarádkách, se kterými jsem absolvovala českou základní školu a které doma mluví s dětmi chorvatsky a třeba je ani nedaly do české školy. A už vůbec nerozumím tomu, proč se i ti, kteří doma mluví česky, rozhodnou dát dítě na chorvatskou školu“* (N11).

S rostoucím počtem exogamních manželství se chorvatština stává nejen přirozenou součástí domácího prostoru krajanů, ale často jejich mateřským jazykem. *„Málokdo z dětí už mluví česky s oběma rodiči.“* (N18) V lepším případě to znamená užívání více jazyků v rodině, v tom horším s sebou smíšená manželství nesou podřízení komunikace v rodině monolingvnímu, obvykle chorvatsky mluvícímu, členu rodiny. *„Velký je počet takových dětí, který právě doma mluví chorvatsky, protože jeden z rodičů neumí.“* (N13)

Problematika smíšených manželství je mezi krajany hojně reflektována, neboť dopadá také na menšinové školství. Rodiny dnes nemohou plnit výhradní funkci přenosu českého jazyka na další generace, a tak tato zodpovědnost přešla z podstatné části na české školy, čehož si jsou krajanští učitelé plně vědomi: *„Být učitelem je zodpovědné povolání a být českým učitelem, to je ještě duplovanější zodpovědnost, protože je znát asimilace, děti si doma stále méně povídají česky.“* (N10); *„Je třeba, abychom dbali na to, aby jednoduše ta česká řeč nezanikla. Jestli to nebudeme my, tak to jiní namísto nás neudělají.“* (N16)

Navzdory velkému počtu mezietnických manželství, která jsou významným prostředkem asimilace, si Češi v Chorvatsku po generace dokázali svůj jazyk a kulturu zachovat. Abychom porozuměli krajanské situaci v hloubce jejich identitotvorného prožívání a nahlédli, do jaké míry staví na emoční složce, která podmiňuje např. právě rozhodnutí rodičů, zda zapíší své děti do české školy či nikoliv, shrneme zásadní milníky více než stoleté historie rozvoje českého školství v Chorvatsku a kořeny, které komunitu vedou k maximálnímu úsilí o jeho zachování.

Problémy, s nimiž se krajanští učitelé v současnosti setkávají, zde v určité míře byly od počátku a také způsoby jejich řešení jsou dlouhodobě ověřené generacemi krajanů.

„Česká menšina v Chorvatsku se neudrží, nebude-li mít své školy“ (Matušek 1994: 102)

Krajanská komunita v Chorvatsku disponuje vlastním školstvím více než sto let (srov. Matušek 1993; Kolouch 1993; Janotová 2009; Daněk 1997).⁶ Vhodné podmínky pro rozvoj českého školství v Chorvatsku vznikly ve vazbě na vznik Československa, které vzdělávání krajanů v českém jazyce podporovalo, zejména spolek Komenský, Československý ústav zahraniční či Ministerstvo školství a národní osvěty Československé republiky (Kočí 2019). Vznik prvních českých škol v Chorvatsku, které byly od počátku chápány jako instituce mající zpomalit asimilaci menšiny, klade krajanský polyhistor Josef Matušek (1994: 102) také do souvislosti se založením Československého svazu v Jugoslávii roku 1921.

První české školy měly status soukromých škol, proto se jejich zakládání dařilo prosadit zejména v osadách, kde působil dobře organizovaný krajanský spolek, nebo v nichž byl usazen větší počet zámožných obyvatel či intelektuálů a osvětových činitelů. Ani dostatek uvědomělých krajanů však nebyl zárukou úspěšného otevření české školy. Bylo zapotřebí vyrovnat se s řadou překážek. Situaci komplikoval nedostatek kvalifikovaných českých učitelů, scházející učebnice a často i neodpovídající prostor. „Počátky byly velice svízelné, nebylo ani knih, ani řádného inventáře, který se musel opatřovat. Při tom se stran úřadů byla vůči škole krajní nepřízeň a rodiče byli často i pokutováni za to, že posílali děti do české školy.“⁷ Pro činnost menšinových škol bylo zapotřebí povolení jugoslávských státních úřadů, ale ty si s touto otázkou nevěděly rady. Josef Matušek (1993: 71) to klade do souvislosti s nelibostí úřadů přijímat novinky, jakou zakládání českých škol bylo. Naráželo se i na odpor chorvatských učitelů, kteří se báli o svou práci. V kronice Československé obecné školy v Kaptole zapsala v roce 1925 první učitelka školy, Jindra Horáková, toto: „Chorvatská škola kladla tajný, ale pevný odpor. Trestali a trápili všelijak české děti, dávali jim mnoho domácích úloh, což dříve nečinili.“⁸ Přes všechny překážky byly – díky vytrvalosti a pevné vůli krajanů – české školy postupně zakládány a pružně se adaptovaly na měnící se

podmínky. V roce 1932 existovaly na území Chorvatska české soukromé školy v Daruvaru (1922), v Bjelovaru (1923), v Hercegovci (1923) a v Kaptole (1924).

Souběžně existovaly tzv. české doplňovací školy, jejichž úkolem bylo „rozvíjet a doplňovat jazykové znalosti češtiny a pěstovat vlastenecké cítění u českých dětí, které jinak řádně navštěvovaly místní státní chorvatskou školu“ (Matušek 1993: 74). V doplňovacích, stejně jako v soukromých školách vyučovali učitelé vyslaní z Československa, kteří kromě práce ve škole aktivně působili v besedách a dalších spolcích, rozvíjeli lásku k českému jazyku i kultuře. V rámci omezeného časového prostoru byla vyučována čeština, vlastivěda, zpěv a odborná česká terminologie. Ve 20. a 30. letech 20. století bylo na území tehdejšího jugoslávského království provozováno až 13 doplňovacích škol, z nichž některé změnilly svůj status na školy soukromé či paralelní (o těch dále). Na území Chorvatska se jednalo o školy v obcích a městech: Bjelovar, Hercegovac, Kaptol, Velké Zdence, Uljanik (Leňák), Lipovlany, Ludina, Mezurač, Osijek, Sv. Ivan Žabno a Záhřeb.

České státní paralelní školy vznikaly po roce 1929 v podobě menšinových oddělení na existujících chorvatských státních školách, neboť zakládání soukromých škol bylo zákonem od toho roku znemožněno. Ve 30. letech 20. století se česká (československá) paralelní oddělení na státních školách nacházela na území Chorvatska v obcích a městech: Daruvarský Brestov, Dežanovec, Holubňák, Končenice, Prekopakra, Tominovac, Uljanik a Velké Zdence. Na českých paralelních školách vyučovali krajanští učitelé.

Před druhou světovou válkou navštěvovalo školy s výukou českého jazyka v tehdejší Jugoslávii na dva tisíce žáků, avšak J. Matušek (1993: 85) předpokládá, že stejný počet českých dětí příležitost ani možnost českou školu navštěvovat neměl. V červenci 1940 zákon o menšinových školách ztížil postavení menšinových škol i učitelů a na jaře 1941 zásahy boje druhé světové války i slavonský region. Po vyhlášení Nezávislého státu Chorvatsko (10. dubna 1941) byly české školy zrušeny a jejich žáci byli ve školním roce 1941/1942 převedeni do chorvatských státních škol.

Činnost českých škol byla znovu zahájena od školního roku 1944/1945, a to jak tam, kde existovaly již před válkou, tak v osadách, kde česká škola dříve nepůsobilá.⁹

Pro období mezi druhou světovou válkou a chorvatskou válkou za nezávislost bylo zpočátku charakteristické zejména hromadné (znovu)zakládání českých škol v Chorvatsku – v roce 1946 jich zde pracovalo již pětadvacet. Avšak záhy se hlavním rysem této doby stala nutnost postavit české školství v Chorvatsku na „vlastní nohy“, neboť v roce 1948 se zhoršily politické vztahy mezi Jugoslávií a Sovětským svazem, potažmo také s Československem, které s krajany v Chorvatsku zastavilo spolupráci na více než patnáct let. Nejcitelněji to pocítily české školy na výukových pomůckách (chyběly české učebnice a knihy) a na personálním zabezpečení výuky (scházeli učitelé z Československa). Oproti významné předválečné podpoře českého menšinového školství v Chorvatsku ze strany Československa totiž po druhé světové válce působili na území Chorvatska jen dva českoslovenští učitelé, kteří byli navíc na základě rezoluce Informbyra z roku 1948 odvoláni zpět do vlasti (Kott 1948: 3).

Stabilizace socialistické Jugoslávie nicméně pomohla stabilizovat také menšinové školství. Od školního roku 1949/1950 působila v Daruvaru první česká sedmiletka v Jugoslávii, což krajanský tisk kvitoval s nadšením, neb se jednalo o první školu s třídami nižšího gymnázia, tedy první českou střední školu (srov. První česká sedmiletka 1948). Ve školním roce 1953/1954 se škola J. A. Komenského v Daruvaru stala osmiletou, následována školou v Končenicích. V Daruvaru se také podařilo otevřít českou paralelní třídu na gymnáziu (1954). Svou činností přispěl k ustálení českého menšinového vzdělávání i Josef Zámstný ve funkci osvětového rady pro české a slovenské školy v Chorvatsku, která byla ustavena v roce 1960.

Zásadní význam na etablování a další rozvoj českého školství v Chorvatsku pak mělo zejména založení dvou institucí. Tou první byla Pedagogická akademie v Pakraci, která za krátkou dobu své existence (1961–1968) vychovala celou generaci krajanských učitelů připravených vyučovat na českých školách v Chorvatsku. Tou druhou bylo krajanské vydavatelství Jednota, jehož redakční rada už dříve pod hlavičkou Svazu vydávala časopis *Dětský koutek* (dříve *Náš koutek*), který byl užíván jako stěžejní výuková pomůcka, nově pak významně přispívá k tisku vlastních učebnic pro vyučování v českém jazyce.

V polovině 60. let 20. století došlo k obnovení spolupráce s Československem, s níž se pojila nabídka stipendií pro krajany a jejich přijetí ke studiu na vysoké školy

v Československu.¹⁰ Navzdory politické situaci po roce 1968 se podařilo se starou vlastní udržet přátelské vztahy v těchto mantinelech i nadále. Řada ze stipendistů se zpět do Jugoslávie již nevrátila, avšak ti, kteří se vrátili a naplnili tak příslib, který dali menšině, měli zajištěno zaměstnání v krajaňských organizacích či českých školách.¹¹

Válka v Jugoslávii v 90. letech 20. století zasáhla celou krajaňskou komunitu v Chorvatsku, včetně menšinového školství, které sehrálo významnou roli v rozsáhlé záchranné akci, jež vstoupila do historie jako reakce na výzvu „Zachraňte naše děti“ a která byla pod záštitou české vlády a Svazu Čechů a Slováků a českých škol v Chorvatsku realizována formou opakovaných transportů dětí, jejich učitelů a vychovatelů a matek s malými dětmi do České republiky. V několika etapách bylo z válkou zasažených oblastí daruvarského kraje a blízkého okolí bez ohledu na národnost uprchlíků přemístěno na 1500 osob – dětí, matek s malými dětmi, babiček a pedagogů, kteří měli na starost výchovu i vzdělání evakuovaných dětí.¹² Největší zátěž byla položena na učitele, kteří nejen vyučovali, ale měli děti na zodpovědnost čtyřicet hodin denně, sedm dní v týdnu.

Navzdory pozitivnímu hodnocení celé akce je ve vzpomínkách učitelů cítit, že se jednalo o období náročné na jejich psychické i fyzické zdraví. Někdo s dětmi odjet musel. Z čtyřiceti učitelů daruvarské základní školy jich bylo v České republice angažováno patnáct (Stráníková 1992: 117). Tehdejší předsedkyně Svazu Čechů a Slováků a současně ředitelka české základní školy v Daruvaru Lenka Janotová v roce 2016 přiznala, že bylo lidsky velmi náročné přesvědčit převážně učitelky, aby v Chorvatsku nechaly rodiny, manžely, případně syny a samy odjely starat se o děti do České republiky: „Víte, že si to někdy vyčítám? Jak jsem byla krutá, že jsem přesvědčovala, že jsem jim možná ukrývala.“¹³ Na druhou stranu si v souvislosti s evakuací dětí připomínají mnozí kantoři právě hloubku vztahů, které navázali, ať už mezi sebou navzájem, nebo se svými žáky.

Přesun dětí svědčí o velkém lidském gestu jednoho národa vůči druhému, ale i o péči o krajaňy, kteří se ocitli v nesnazi (Vodvářková 2016). Některé děti i přesto zůstaly doma. Pro ty pak byla organizována výuka prostřednictvím Rádia Daruvar, případně domácí či konzultativní výuka, která byla realizována zůstavšími učiteli (Stráníková 1992: 119).

Uprchlíci se z České republiky vraceli až v lednu 1992, kdy se boje v jejich vlastní utlumily. Život se postupně stabilizoval a již počátkem února 1992 byla ve školách (byť bez oken) zahájena výuka. Česká republika sehrála významnou úlohu také v poválečné obnově regionu, krajaňského školství a spolkového života (mj. dodání materiálu na zasklení oken škol či na opravy českých domů).

„Ta škola žije jako jedna rodina – do duše se známe“ (N6)

Po roce 2000 se učitelé i další zástupci české menšiny stále častěji dostávají při svém vzdělávacím a výchovném úsilí k otázkám kroatizace a asimilace. Na přelomu tisíciletí došlo v chorvatském školství k velkým změnám, a to i v přístupu k menšinovým školám (Bartošová 2000: 4–5).

Mezi zásadní změny patřila možnost zápisu do menšinové školy pro všechny obyvatele Chorvatska bez ohledu na národnost, neboť dříve se do menšinové školy nemohly zapsat ani děti z národnostně smíšených manželství. Aktuální trend zapisovat do českých škol děti, které česky neumí, ale existuje u nich vzdálená vazba na český původ, nebo dokonce děti z chorvatských či jinonárodních rodin, v nichž se česky nikdy nemluvilo, je pro menšinu velké téma. „Máme děti nejen z českých rodin a z rodin, kde byly nějaké české kořeny, např. babička, ale také máme děti, které nejsou z českých rodin.“ (N1)

Zákon dále stanovil povinnou dvojazyčnost školní dokumentace, a to v chorvatštině a v jazyce dané menšiny, a poskytl možnost využití učebnic z mateřského státu menšiny za předpokladu, že je schválí chorvatské ministerstvo školství. Zákonem byl také obnoven institut osvětového poradce pro každou menšinu pocházející z jejich vlastních řad. Znovuustavení pracovní pozice osvětového poradce pro školy s výukou českého jazyka v Chorvatsku¹⁴ se krajaňům podařilo v roce 2005. Na toto místo nastoupila Jitka Staňová Brdarová, která práci poradkyně vykonává dodnes. Jejím úkolem je dohlížet na činnost všech škol s výukou českého jazyka, zajišťovat odborné pedagogické porady a vzdělávací semináře pro krajaňské učitele i letní školy pro žáky a koordinovat většinu aktivit s menšinovým školstvím spojených. Úzce také spolupracuje s českými učiteli, od roku 1997 opětovně vysílanými do Chorvatska z České republiky s podporou Domu zahraniční spolupráce.

V roce 2005 byla zákonem stanovena realizace menšinového vzdělávání v Chorvatsku na základě tří modelů, které se liší v míře užívání menšinového jazyka jako jazyka výuky.¹⁵ V současnosti se tedy Češi v Chorvatsku mohou česky vzdělávat podle tří modelů národnostního vzdělávání buď plně česky, nebo bilingvně, či pouze skrze volitelný předmět.

Na školách, které vzdělávají podle **modelu A**, je veškerá výuka realizována v menšinovém jazyce, samozřejmě kromě výuky chorvatštiny. Podle tohoto modelu vzdělávají dvě české mateřské školy (Česká mateřská škola Ferdy Mravence Daruvar a Česká mateřská škola Končenic) a dvě české základní školy se čtyřmi obvodními školami (Česká základní škola J. A. Komenského Daruvar se svými obvodními školami v Dolních Střežanech a v Lipovci, Česká základní škola J. Růžič-

ky Končenic se svou obvodní školou v Daruvarském Brestově a obvodní škola v Ivanově Sele náležející k chorvatské Základní škole I. N. Jemeršiće v Hrubečném Poli).

Níže v tabulce srovnáváme v rozmezí pěti let vývoj počtu dětí, které navštěvují výše jmenované vzdělávací instituce. Díky nárůstu počtu rodičů, kteří mají zájem posílat děti do menšinové školky, byla v červnu 2024 zahájena dostavba školky v Daruvaru. Jak je však zřejmé z počtu žáků v obvodních školách, přes veškerou snahu zde není snadné výuku v českém jazyce udržet. Děti častěji směřují do centrální školy v Daruvaru. Ve sledovaných letech svou činnost ukončily dvě obvodní školy (v Dolanech a v Horním Daruvaru) a v ostatních se velmi zásadně snížil počet žáků. Stejně tak se snižuje počet dětí v českém oddělení základní školy v Končenicích.

Název školy	Počet žáků ve školním roce 2018/2019	Počet žáků ve školním roce 2023/2024
Česká mateřská škola Ferdy Mravence Daruvar	156	172
Česká mateřská škola Končenic	27	26
Česká základní škola Jana Amose Komenského Daruvar	236	239
- Centrální škola Daruvar	219	235
- Obvodní škola Dolany	2	0
- Obvodní škola Dolní Střežany	6	1
- Obvodní škola Horní Daruvar	1	0
- Obvodní škola Lipovec	10	3
Česká základní škola Josefa Růžičky Končenic (české oddělení)	56	40
- Centrální škola Končenic	54	38
- Obvodní škola Daruvarský Brestov	2	2
Obvodní škola Ivanovo Selo (základní škola I. N. Jemeršiće Hrubečné Pole)	8	4

Vývoj počtu žáků na školách v Chorvatsku s výukou v českém jazyce – model A.
Zpracováno dle: Český lidový kalendář 2020 a Český lidový kalendář 2025)

Model B, nazýván také jako dvojjazyčný, v praxi vypadá tak, že počet hodin českého jazyka je stejný jako počet hodin chorvatštiny a v menšinovém jazyce jsou navíc vyučovány společenskovední a uměnovědné předměty (dějepis, zeměpis, výtvarná výchova, hudební výchova). Osnovy těchto předmětů jsou, stejně jako v modelu A, rozšířeny o látku, která se týká českých dějin a kultury i reálií o české menšině v Chorvatsku. V současné době se podle tohoto modelu vyučuje pouze na Gymnáziu v Daruvaru. Od roku 2016 žáci, kteří si model B zvolí, nejsou v samostatném českém oddělení, ale jsou integrováni do klasické chorvatské třídy, od níž se oddělují pouze na výše uvedené předměty v českém jazyce. Zatímco ve školním roce 2018/2019 se na gymnáziu modelem B učilo 15 studentů, ve školním roce 2023/2024 se jejich počet zdvojnásobil na aktuálních 32 žáků (5 v prvním ročníku, 9 ve druhém ročníku, 12 ve třetím ročníku, 6 ve čtvrtém ročníku). Při bližším zkoumání zjistíme, že tento nárůst není konstantní, ale způsobil jej zejména zvýšený zájem žáků ve školním roce 2021/2022, kteří v roce 2025 odmaturovali.

Název školy	Počet žáků ve školním roce 2018/2019	Počet žáků ve školním roce 2023/2024
Gymnázium Daruvar (české oddělení)	15	32

Vývoj počtu žáků na školách v Chorvatsku s částečnou výukou v českém jazyce – model B. Zpracováno dle: Český lidový kalendář 2020 a Český lidový kalendář 2025

Nejrozšířenějším modelem menšinového vzdělávání v Chorvatsku je **model C** a ani česká menšina nepředstavuje výjimku. „*Je to tak, že spousta lidí bude vědět o tom, že v Chorvatsku jsou Češi, ale na úkor toho, že znalost češtiny bude nižší. Je to vidět ve škole, kdy je zájem o českou kulturu podle modelu C, ale už ne o český jazyk podle modelu A.*“ (N4) Realizace vzdělávání podle modelu C se podobá dřívějším doplňovacím školám. Žáci navštěvují chorvatskou školu, na níž si však mohou zvolit volitelný předmět Český jazyk a kultura, v obvyklém

rozsahu dvou až tří hodin týdně, který vedle výuky menšinového jazyka zahrnuje také učení se o české kultuře, kdy jsou děti vedeny k aktivnímu zapojení se do činnosti krajských besed. Výuka podle modelu C probíhá na poměrně velkém množství škol v rámci celého Chorvatska (od Požegy po Bibinje), přičemž počty žáků výrazně kolísají. V tabulce na protější stránce srovnáváme údaje ze školního roku 2023/2024 s údaji ze školního roku 2018/2019.

Je patrné, že ruku v ruce se snižujícím se počtem osob hlásících se k české národnosti, klesají také počty dětí na školách s výukou v českém jazyce (modely A a B), i na školách s volitelnou výukou českého jazyka (model C). Žáků ubývá především na obvodních školách. Přesto je dosud počet žáků dostatečný pro udržení českých škol v Chorvatsku a také pro podporu, kterou tyto školy přijímají z České republiky (zvláště pak výjimečný počet dvou učitelů vyslaných ke krajanům přes Dům zahraniční spolupráce). To, že je v Chorvatsku nabízeno vzdělávání v českém jazyce či výuka českého jazyka, samo o sobě k získání dětí pro identifikaci s českou identitou nestačí. S ohledem na popsání trendy v sociodemografickém vývoji jsme identifikovali konkrétní strategie krajských škol a učitelů, motivující rodiče i žáky k zápisu do menšinových škol.

Dvojjazyčnost: Ve vyšších nárocích na děti, spočívajících zejména ve dvojjazyčnosti výuky, vidí jedna část rodičů zbytečně vysokou zátěž, zatímco druhá výhodu znalosti více jazyků. Od krajanů opakovaně slyšíme, že znalost druhého jazyka je pro ně nesmírným bohatstvím, jakkoli to může znít jako klišé. Rodiče si uvědomují, že znalost češtiny může pro jejich děti být v budoucnosti užitečná. „*Druhý jazyk dětem otevře cestu do Evropy nebo do celého světa.*“ (N19) Krajanští učitelé jsou navíc toho názoru, že vyšší nároky na děti mají pozitivní dopady na jejich připravenost na další studium i profesní život. „*Říkám rodičům, aby se nebáli děti dávat do české školy, že jsou pak samostatnější.*“ (N1)

Materiální vybavení: Pro výuku je díky podpoře krajských škol z České republiky zabezpečeno lepší materiální zázemí než na chorvatských školách: „*Máme standard trochu lepší, přeci nám pomáhá český stát, máme víc pomůcek, víc upravenější je škola.*“ (N9); „*Škola v Daruvaru je jedna z nejlépe vybavených škol na tomto území právě kvůli pomoci České republiky.*“ (N14)

Škola v obci	Počet žáků ve školním roce 2018/2019	Počet žáků ve školním roce 2023/2024
Bibinje (základní škola)	12	7
Bjelovar (základní škola)	34	17
Daruvar (střední škola)	0	8
Dežanovec (základní škola)	93	64
Dioš (základní škola)	17	5
Hercegovec (základní škola)	6	20
Hrubečné Pole (základní škola)	116	70
Hrubečné Pole (střední škola)	4	3
Kaptol (základní škola)	26	16
Kip (základní škola)	7	7
Lipik (základní škola)	3	5
Lipovlany (základní škola)	9	13
Mezurač (základní škola)	28	20
Pakrac (základní škola)	13	9
Požega (střední škola)	0	13
Rijeka (základní škola)	14	13
Sirač (základní škola)	6	18
Sisak (základní škola)	13	10
Šibovec (základní škola)	9	0
Velký Grdjevec	0	3
Virovitice (2 základní školy)	9+13	9+11
Virovitice (střední škola)	12	26
Záhřeb (základní škola)	46	30
Záhřeb (střední škola)	24	13

Prestiž: Volbě českých menšinových škol napomáhá fakt, že se i v majoritní populaci dlouhodobě těší dobremu jménu. Zásadní je aktivní úsilí v nevyukových aktivitách a úspěchy v regionálních i celostátních soutěžích. Pozornost je zaměřena na soutěže týkající se znalosti českého jazyka slovem i písmem, např. soutěže Česky mluvím, čtu a píšu, Čtení tě mění nebo Krasomluva. Ve školním roce 2023/2024 pak proběhl třetí ročník státní soutěže z českého jazyka, kterou zaštiťuje Agentura pro výchovu a vzdělávání. Ve svých kategoriích vyhrály žáčky základní školy v Daruvaru (Lucie Staňová Bartošová a Petra De Bonová) i základní školy v Končenicích (Lea Trupinová), jež v Záhřebu převzaly cenu Oskar vědomostí, nejprestižnější odměnu, kterou mohou žáci v Chorvatsku získat (*Český lidový kalendář 2025*).

Kulturní aktivity: Při školách působí folklorní soubory, v Daruvaru Malá Holubička, v Končenicích Růžičky a v Daruvarském Brestově Poupátka. V Lipovci funguje dětská divadelní skupina pod vedením Drahůšky De Bonové. Díky úsilí Světlůšky Prokopičové se každoročně od roku 2010 koná *Zimní škola tvořivé dramatiky*, jež hravou formou podporuje učení se českému jazyku. Rozsáhlou přehlídkou dětských folklorních skupin, divadelních, loutkařských a recitačních vystoupení, ale i literární a výtvarné činnosti je přehlídka *Naše jaro* (dříve *Jaro naší menšiny*), jež se s přestávkou realizuje od 50. let 20. století, a tedy má na Daruvarsku nejdelší tradici (Kolouch 1993: 91). V Končenicích se každé dva roky koná *Přehlídka českých dětských písní*.

Vazba na Českou republiku: Žáci českých škol se pravidelně účastní školních zájezdů do České republiky (tzv. letní školy). Tradice byla obnovena v roce 1965 a zájezdy proběhly následně také v těchto letech: 1966, 1968, 1970, 1975. V období let 1976 až 1991 se pravidelně konaly každoroční zájezdy žáků 7. tříd, které byly přerušeny v čase občanské války, ale od roku 1993 byly opět obnoveny a trvají dodnes (Krňávková 2010: 64). Zejména starší generace narátorů vzpomínají na tyto zájezdy velmi emotivně: „Navštívili jsme ty zámky a hrady, jak jsme to znali jen z pohádek. To první vkročení do toho zámku bylo pro mě splnění životního snu.“ (N6) V současnosti jsou kromě letních škol pro žáky pátých až sedmých tříd v České republice organizovány také zimní školy lyžování (*Český lidový kalendář 2025*).

Další benefity: „*My jako menšinová škola musíme vždy nabídnout něco více než ostatní, pro co by se rodiče rozhodli pro českou školu.*“ (N19) Kromě aktivit na podporu českého jazyka uskutečnila česká škola v Daruvaru poprvé v polovině 20. století také letní školu žáků s učiteli u moře v městečku Tkon na ostrově Pašman (1958). Z takových začátků se vyvinulo dnešní letovisko českých škol z Daruvaru a Končenic, kterými prošlo už několik generací žáků a dospělých rekreatantů z Daruvarska i Čech (Kolouch 1993: 91).

Práce menšinového učitele nespočívá pouze ve výuce českého jazyka (případně v českém jazyce), ale také ve výchově budoucích generací krajanů, kteří se budou chtít zapojovat do menšinového života. „*V práci máme druhý domov.*“ (N19) Svou činností ve prospěch menšiny jdou učitelé svým žákům osobním příkladem, což je důležité pro podnícení jejich osobního zájmu o dění v menšinovém životě a sebeidentifikaci s českou národní identitou. „*Součástí naší práce je vštípit dětem nějaké hodnoty a tradici, aby si vážily svého původu, takže je důležité jít jim v tom příkladem a ukázat, že je to stejně důležité i pro nás.*“ (N8) Nejčastěji převažuje zapojení krajaňských učitelů do hudebních (tanečních, pěveckých či dechových) spolků: „*Já jsem v České besedě Dolany a hraju v dechovce. Myslím, že když mě žáci vidí, jak hraju, tak jim to něco znamená.*“ (N7) Své uplatnění však nacházejí také v divadelních inscenacích, ať už jako herci či dokonce režiséři, nebo v literární a výtvarné tvorbě.

Na úspěšnosti krajaňských učitelů v získávání dětí do spolkového života menšiny se podílejí různé faktory. Jedním z nich je osobnost učitele: „*Je to hodně o tom učiteli, jaký je, jestli ty děti svou osobností naláká.*“ (N10) Krajaňští učitelé jsou přesvědčeni, že prostřednictvím kulturních aktivit se jim daří motivovat děti i k učení se českému jazyku: „*Zpěv je nejlehčí způsob, jak se věnovat tomu českému jazyku, jak ho udržovat.*“ (N12) Právě skrze zpěv, tanec, hry a smích se dle narátorů daří krajaňské děti nasměrovat k lásce k české kultuře. „*Máme krásný sbor. Děti strašně rádi tam chodí. Tancem a písničkou vyplní srdce.*“ (N9); „*Hrát nějaký divadlo, nebo zpívat česky, nebo český folklor, vidím to na nich, že maj z toho radost.*“ (N12)

Je evidentní, že české vzdělávání v Chorvatsku je spojeno s organizovaností celé menšiny a že krajané skrze

menšinové školy vyvíjejí cílevědomou činnost k zachování českého jazyka i tradiční české kultury, a tedy české národní identity (Stráníková 2014). Propojení aktivit školy a kulturního života menšiny je přitom v obecné rovině chápáno jako nezbytnost: „*To musí být jedno s druhým provázaný, s besedou a potom se Svazem.*“ (N5) V souvislosti s tím užívají krajané ve svých narativech pojmy jako pocit zodpovědnosti či povinnosti: „*Je naše povinnost to držet dál*“ (N20), který je však natolik zvnitřněn, že je považován za něco přirozeného: „*Je nám to normální, všichni jsme někam zapojeni.*“ (N13) Z toho na druhou stranu pramení určitý pocit provinění ve výpovědích těch krajanů učitelů, kteří aktuálně do činnosti besed zapojeni nejsou: „*Nejsem v tý besedě a nic nedělám, tak cítím, že bych měla.*“ (N14) V kontrastu k tomu se v přístupu k dětem klade důraz na to, aby svou účast na menšinovém životě nevnímaly jako „něco, co se musí, nežli něco, co by vlastně člověk měl mít rád.“ (N17)

„**Je to pořád o dvou jazycích – česky i chorvatsky**“ (N10) Někteří z našich narátorů (generace 50. až 70. let) ještě zažili, že v obcích, kde prožívali dětství a absolvovali školní docházku nebo její část, se ve veřejném prostoru běžně hovořilo česky. Nebylo tak neobvyklé, že děti přicházely do českých škol bez předchozí znalosti chorvatštiny: „*U nás doma se mluvilo jen česky, s chorvatštinou jsem se setkala pořádně až ve škole.*“ (N19); „*Od malička se u nás v rodině hovořilo česky, takže jsem ovládala nejdřív tu češtinu a chorvatskému jazyku jsem se vlastně učila ve škole.*“ (N6) Dnes se již nestává, že by děti přicházející do menšinových škol nerozuměli chorvatsky. Naopak je to mnohdy jediný jazyk, který ovládají.

Svým přístupem oslovují krajané nejen děti a rodiče z řad české menšiny, ale pozitivně je jejich aktivita vnímána také ze strany majoritní populace. „*Jsem rád, když i ti Chorvati vnímají, co ty děláš, a řeknou ti: Bravo, to je pěkný, co děláte.*“ (N17)

Navzdory výše uvedeným pozitivům menšinového vzdělávání je třeba reflektovat, že rostoucí prestiž škol a v jejím důsledku přítomnost dětí bez předchozí znalosti českého jazyka může mít na české školství také negativní dopady, a to ve vztahu k užívání českého jazyka mezi dětmi: „*O přestávkách zní ve škole hlavně chorvatština*“ (N4). I když se učitelé mohou snažit prosazovat ve výuce jako prostředek komunikace češtinu, nemohou

zabránit stále se zvyšující interakci žáků v chorvatštině o přestávkách či při mimoškolních aktivitách: „*My jsme česká škola, ale jsme v Chorvatsku, takže se naše děti baví i česky, i chorvatsky, tomu se neubráníme.*“ (N2)

Vytrácení češtiny z běžné komunikace mezi dětmi je pro českou menšinu relativně novou zkušeností: „*Naše generace, co si pamatuju, tak jsme se nebavili chorvatsky, bavili jsme se česky.*“ (N3) Je zřejmé, že kvůli rostoucímu počtu dětí s nulovou či minimální znalostí českého jazyka na českých školách zaznívá i od učitelů chorvatština častěji než dříve. „*Obvykle se děti zapíší do školky a dosti brzy se naučí tomu českému jazyku, ale máme případy, že nám děti vůbec nechodily do školky, takže potom přednášíme v češtině i chorvatštině.*“ (N16)

Učitelé jsou přesvědčeni, že by bylo kontraproduktivní nutit děti, aby hovořily na českých školách výhradně česky: „*Jestli vidím, že dítě tomu nerozumí, tak jim to přeložíme, řeknem jim to chorvatsky. Snažíme se, aby tu češtinu nebraly jako nějakou obtíž, jako něco, co musím. [...] Jestli to dítě chce napsat prověrku chorvatsky, napíše jí chorvatsky, jestli chce něco odpovídat chorvatsky, nesmíme z toho dělat problémy, nebo nám z těch českých tříd kvůli takovým drobnostem utečou, a to bysme nebyli rádi.*“ (N12)

Zejména mladými učiteli je dvojjazyčnost ve výuce považována za vhodnou, či dokonce nutnou: „*Musíme pěstovat češtinu, ale i chorvatštinu zároveň, protože málo z těch dětí vedejde do střední školy do Čech.*“ (N13); „*Ty děti přece musí umět chorvatský pojmy, protože tady žijí.*“ (N17) Bilingvně se pracuje také s učebnicemi: „*Používáme chorvatský i český učebnice. Děti si můžou vzít, kterou chtějí do školy. Je to jedno, my si to čteme i chorvatsky i česky.*“ (N7) Oproti tomu starší generace učitelů se s rostoucím bilingvismem ve výuce srovnávala obtížněji: „*Já jsem byla šokovaná tím, že mně děti nerozuměly, co já jim česky mluvím.*“ (N15)

Tento trend je opakovaně některými krajaný považován za znak úpadku českého školství co do úrovně znalosti českého jazyka a diskutován na úrovni školy i odborných porad učitelů. Jiní příslušníci české menšiny v tom však naopak vidí potenciál, jak českou identitu v Chorvatsku zachovat navzdory asimilačním vlivům: „*Snažíme se to udržet. Kdyby škola nebyla, už by se to dávno ztratilo, co se týká té asimilace. A když se nám zapisují i chorvatské i srbské děti, to znamená, že se to*

neztratí, že se to udrží.“ (N9); „Upadne český jazyk, ale lidé budou menšinou ovlivněni. Těch, kteří budou mluvit česky, bude méně a méně, ale těch, kteří se v rámci menšiny budou zapojovat, bude více.“ (N18) V tomto smyslu je zásadní, že čeští učitelé si přejí, aby česká identita v Chorvatsku byla zachována, asimilaci a globalizaci navzdory. Důraz by přitom měl být kladen na to, aby se český jazyk uplatňoval v každodenním životě krajanů. K tomu je zapotřebí vybudovat u dětí emocionální pouto k českému jazyku a české identitě obecně (Hroch 2009: 233). „Je třeba dbát na to, aby v české škole žily děti češtinu, nejen gramatiku, ale v běžné mluvě, vybudovat lásku k češtině, aby k ní pak vedly i své děti.“ (N2); „Učitel na české škole v Chorvatsku je na rozdíl od učitelů, kteří pracují jen na chorvatských školách, výjimečný tím, že se pokouší přenést mateřský jazyk předků na budoucí generace a vštípit jim lásku k tomuto jazyku i k zemi, odkud tito předkové přišli.“ (N5) Citová stránka identity se pak nejlépe rozvíjí prostřednictvím prožitku. I proto je v rámci české menšiny v Chorvatsku kladen důraz na propojení školního a kulturního života menšiny.

Místo závěru: Je možné zachovat českou národní identitu bez českého jazyka?

Současný stav českého vzdělávání v Chorvatsku umožňuje – na základě znalosti jeho historického vývoje – učinit určitou prognózu jeho dalšího směřování. Podle modelu A pracují v současnosti dvě mateřské školy, dvě základní školy a šest obvodních škol. Zejména v Daruvaru nemá mateřská ani základní škola o děti nouzi. Nejméně účinným se co do četnosti užívání jeví model B, který je využit pro gymnaziální vyučování v Daruvaru, ale ani zde se nezdá být trvalého charakteru. Obecně nejrozšířenějším modelem menšinového vzdělávání v Chorvatsku je model C, který umožňuje realizovat výuku českého jazyka i pro poměrně malý počet zájemců, a tím pokrýt velké území. Je navíc doloženo, že o model C je mezi krajany větší zájem vedený snahou zachovat elementární znalosti jazyka předků a současně snahou děti školním vyučováním nepřetěžovat. Tím je pro české menšinové vzdělávání získáváno více dětí, než kdyby na stejném místě fungoval např. model B. Tento současný trend by mohl významně přispět k tomu, že základní znak české národní identity v Chorvatsku, český jazyk,

bude dlouhodobě zachovávan mezi co největším počtem potomků českých migrantů. Z hlediska zachování české identity je zásadní také fakt, že se kromě jazyka orientuje výuka také na českou kulturu, k níž si děti vytvářejí emocionální pouto, které je pro národnostní určení zásadní.

Jazyk je mnohými odborníky považován za hlavní identitotvorný prvek národní příslušnosti. Leoš Šatava (2009: 37) uvádí, že jazyk jakožto součást kulturního kapitálu člověka je především v evropském kontextu hlavním znakem etnicity. Zmizela by česká identita z Chorvatska, pokud by zde přestalo znít české slovo? Nebo pro krajany „jazyk už nebude jedním ze stěžejních pilířů jejich etnické identity a s češtvím se budou identifikovat na základě jiných hodnot?“ (Stranjik 2017: 115). Z oficiálních chorvatských statistik plyne, že zdaleka ne všichni, kteří se označují za příslušníky české národnosti, považují češtinu za svůj mateřský jazyk (Buršić 2013). „Úroveň češtiny upadá. Ale mluvíme o českém jazyce, ne o folkloru, protože folklor se může pěstovat i bez znalosti jazyka.“ (N18) Zkušenost ze Spojených států amerických ukazuje, že by mezi významnější faktory pro identifikaci krajanů mohly v budoucnu patřit tradice, folklor či spolkový život v českých besedách (Jaklová 2014). Je ovšem otázkou, zda je možné český jazyk od spolkového života chorvatských Čechů oddělit, neboť „vlastně přes kulturní činnost se ten jazyk zachoval, jinak by nebyl“ (N15).

Čeština chorvatských Čechů často není tak perfektní, jak by oni sami chtěli, na druhé straně se jedná o jazyk živý, o jazyk dorozumívací v každodenních situacích. Dosud není jazykem vymezeným jen pro úzký okruh lidí a pro oficiální krajaňské akce, není artefaktem folklorním, na rozdíl např. od původních krojů, v nichž tančí krajaňské spolky. Helena Stráníková (2018: 74–75) je přesvědčena, že právě každodenní užívání jazyka v nejrůznějších situacích přispívá k jeho udržení. Proces identifikace je komplexním jevem zahrnujícím kromě regionálních příslušností a jazyka také tradice, hodnoty, historické vědomí a příslušnost ke kolektivu. Samy o sobě však tyto v dalších generacích neobstojí. A ani český jazyk by se bez ostatních aspektů národní identity nezachoval. I proto práce menšinového učitele nespočívá pouze ve výuce českého jazyka (příp. v českém jazyce), ale také ve výchově budoucích generací krajanů, kteří se budou chtít zapojovat do menšinového života.

POZNÁMKY:

1. Vojsenskou hranicí je rozuměno nárazníkové pásmo proti Turkům ustavené koncem 15. století a zrušené roku 1873 a definitivně zaniklé roku 1881.
2. „Popis 2021. – Podaci iz prošlih popisa.“ *Državni zavod za statistic* [online] [cit. 22. 6. 2025]. Dostupné z: <https://podaci.dzs.hr/media/0h4n5q5v/podaci_proslih_popisa.xlsx>.
3. Data čerpáme z osobního archivu Ivana Horyny, který se demografickým vývojem české menšiny v Chorvatsku odborně zabývá (viz např. Horyna 2007, 2012, 2013).
4. Zpracováno dle Horyna 2007 a dle „Popis 2021. – Podaci iz prošlih popisa.“ *Državni zavod za statistic* [online] [cit. 22. 6. 2025]. Dostupné z: <https://podaci.dzs.hr/media/0h4n5q5v/podaci_proslih_popisa.xlsx>.
5. Zpracováno dle „Popis 2021. – Podaci iz prošlih popisa.“ *Državni zavod za statistic* [online] [cit. 22. 6. 2025]. Dostupné z: <https://podaci.dzs.hr/media/0h4n5q5v/podaci_proslih_popisa.xlsx>.
6. První výuka ve dvou odděleních v českém jazyce začala v Osijeku roku 1921. Ze současných škol má nejdelší historii Česká základní škola J. A. Komenského v Daruvaru, která začala pracovat v roce 1922, přestože úřední schválení získala až v roce 1924. Srov. *Archiv Svazu Čechů*, fond Pozůstalost Josefa Matuška, kart. VII/14 (sv. 48–52), sv. 50 Školy, Učitelé, Studenti; *Archiv Svazu Čechů*, fond Svaz Čechů a Slováků (1960–1999), kart. III/18 Škola Daruvar (1930–1937) / Prokúpkova hosp. škola V. Zdenice, sl. Kopie dokumentů Základní školy J. A. Komenského Daruvar, Počátky činnosti České soukromé školy v Daruvaru, 26. dubna 1926.
7. *Archiv Svazu Čechů*, fond Československá (Česká) Beseda Daruvar (1960–1999), kart. V/2 Valné hromady 1925–1955, Výroční zpráva České Besedy v Dolním Daruvaru S.H.S. 1926–27, 2. února 1927, s. 11.
8. *Archiv Svazu Čechů*, fond Pozůstalost Josefa Matuška, kart. VII/14 (sv. 48–52), sv. 50 Školy, Učitelé, Studenti, Kronika Československé obecné školy v Kaptole, Kap. Školní rok 1924/25, opis Josef Matušek 1990.
9. *Archiv Svazu Čechů*, fond Svaz Čechů a Slováků (1960–1999), kart. III/18 Škola Daruvar (1930–1937) / Prokúpkova hosp. škola V. Zdenice, sl. Kopie dokumentů Základní školy J. A. Komenského Daruvar, Evidence československých obecných škol, nedatováno.
10. V letech 1966 až 1990 odešlo do Československa studovat více než 30 stipendistů. Od počátku 90. let 20. století se počet stipendistů zvolna navyšuje, ale také se navyšuje počet studentů, kteří absolvují vysokou školu v Československu, později v České republice, nebo zde po nějakou dobu studují na vlastní pěst. Srov. *Archiv Svazu Čechů*, fond Pozůstalost Josefa Matuška, kart. VII/14 (sv. 48–52), sv. 50 Školy, Učitelé, Studenti.
11. Více k dějinám českého školství v Chorvatsku viz Preissová Krejčí – Stanja Brdar – Kočí 2020.
12. Více k odsunu dětí z válečného Chorvatska viz Preissová Krejčí, Macková 2023; Preissová Krejčí – Kočí 2020.
13. Rozhovor s Lenkou Janotovou, audiozáznam pořízen v roce 2016. *Archiv autorek*.
14. Nadzornik – savjetnik za škole s nastavom na češkom jeziku pri Ministarstvu znanosti i obrazovanja.
15. Srov. *Český lidový kalendář 2018* a „Obrazovanje nacionalnih manjina.“ *Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih* [online] [cit. 1. 7. 2025]. Dostupné z: <<https://mzm.gov.hr/istaknute-teme/odgoji-obrazovanje/obrazovanje-nacionalnih-manjina/571>>.

ARCHIVNÍ PRAMENY:

Archiv Svazu Čechů, fond Pozůstalost Josefa Matuška, kart. VII/14 (sv. 48–52), sv. 50 Školy, Učitelé, Studenti.

Archiv Svazu Čechů, fond Pozůstalost Josefa Matuška, kart. VII/14 (sv. 48–52), sv. 50 Školy, Učitelé, Studenti, Kronika Československé obecné školy v Kaptole, kap. Školní rok 1924/25, opis Josef Matušek 1990.

Archiv Svazu Čechů, fond Svaz Čechů a Slováků (1960–1999), kart. III/18 Škola Daruvar (1930–1937) / Prokúpkova hosp. škola V. Zdenice, sl. Kopie dokumentů Základní školy J. A. Komenského

TIŠTĚNÉ PRAMENY:

Bartošová, Věra. 2000. Do menšinové školy se podle svobodné vůle může zapsat každý občan Republiky Chorvatska. *Jednota* 20. 5. 2000, 55 (20): 4–5.

Český lidový kalendář 2018. 2017. Daruvar: Jednota.

Český lidový kalendář 2020. 2021. Daruvar: Jednota.

Český lidový kalendář 2025. 2024. Daruvar: Jednota.

ROZHOVORY:

Rozhovor s Lenkou Janotovou, audiozáznam pořízen v roce 2016. *Archiv autorek*.

Daruvar, Počátky činnosti České soukromé školy v Daruvaru, 26. dubna 1926.

Archiv Svazu Čechů, fond Svaz Čechů a Slováků (1960–1999), kart. III/18 Škola Daruvar (1930–1937) / Prokúpkova hosp. škola V. Zdenice, sl. Kopie dokumentů Základní školy J. A. Komenského Daruvar, Evidence československých obecných škol, nedatováno.

Archiv Svazu Čechů, fond Československá (Česká) Beseda Daruvar (1960–1999), kart. V/2 Valné hromady 1925–1955, Výroční zpráva České Besedy v Dolním Daruvaru S.H.S. 1926–27, 2. února 1927.

Kott, J. 1948. Učitelé-krajané a učitelé z Československa. *Jednota* 3, 26. 3. (13): 3.

První česká sedmiletka. 1948. *Jednota* 17. 9. 1948, 3 (38): 1–2.

Vodvářková, Anna. 2016. *Zachraňte naše děti. Odsun dětí z válečného Daruvaru do ČR v roce 1991*. [Výstava]. Daruvar: Historická rada Svazu Čechů v Republice Chorvatsko a Novinové vydavatelská instituce Jednota.

Rozhovory s krajany N1–N20, audiozáznamy pořízeny v letech 2016–2019. *Archiv autorek*.

LITERATURA:

- Babić, Dragutin. 2009. Etnonacionalizam, nacionalne manjine i sječanje (empirijsko istraživanje: Česi, Mađari, Slovaci, Srbi). *Međunarodne studije* 9 (3): 86–108. <https://hrcak.srce.hr/file/421817>
- Babić, Dragutin. 2010. Mladi pripadnici nacionalnih manjina: identitet i sociopolitički hendikepi u njegovom ozbiljenju (empirijsko istraživanje: Česi, Mađari, Slovaci, Srbi). *Međunarodne studije* 10 (3–4): 57–74. <https://hrcak.srce.hr/file/422038>
- Barteček, Ivo. 2017. Češi v cizině na příkladu Čechů na Daruvarsku. In: Barteček, Ivo a kol. *Po českých stopách na Daruvarsku*. Olomouc: Univerzita Palackého. 11–15.
- Barteček, Ivo a kol. 2017. *Po českých stopách na Daruvarsku*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Boland, Colleen. 2020. Hybrid identity and practices to negotiate belonging: Madrid's Muslim youth of migrant origin. *Comparative Migration Studies* 8 (26): 1–17. <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00185-2>
- Borisov, Sergej A. 2023. Czechs among Serbs and Croats: An overview of a socio-linguistic expedition in 2022. *Slavic Almanac* (1–2): 231–248 (in Russian). <https://doi.org/10.31168/2073-5731.2023.1-2.2.02>
- Daněk, Alois (ed.). 1997. *75 let České základní školy J. A. Komenského v Daruvaru, 70 let České mateřské školy Ferda Mravenec v Daruvaru*. Daruvar: Jednota.
- Eisenstadt, Shmuel Noah – Giesen, Bernhard. 1995. The construction of collective identity. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv für Soziologie* 36 (1): 72–102.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2007. *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Praha: Triton.
- Heroldová, Iva. 1982. Současný stav české etnické skupiny v Jugoslávii. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 1982 (12): 47–53.
- Horyna, Ivan. 2007. *Češi u Hrvatskoj*. Diplomová práce. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Horyna, Ivan. 2012. Zachování specifík české menšiny v Chorvatsku. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 2012 (30): 47–53.
- Horyna, Ivan. 2013. Výsledky sčítání lidu: srovnání výsledků sčítání obyvatel v Chorvatsku v letech 2001 a 2011 s ohledem na českou menšinu. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 2013 (31): 5–13.
- Hroch, Miroslav. 2009. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Jaková, Alena. 2014. *Proměny etnické a kulturní identity českých přistěhovalců ve Spojených státech amerických. Interpretace analýz českoamerického periodického tisku 19. a 20. století*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.
- Janotová, Lenka (ed.). 2009. *Česká základní škola Jana Amose Komenského 1997–2007: deset let činnosti slovem i obrazem*. Daruvar: Jednota.
- Kočí, Jana. 2019. *Cesta k zachování národní identity chorvatských Čechů na Daruvarsku od počátku 20. století do současnosti*. Disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kokaisl, Petr a kol. 2012. *Češi v Chorvatsku*. Praha: Nostalgie.
- Kolouch, Otokar. 1993. České školství v Chorvatsku po II. světové válce. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, 1993 (XIV): 87–97.
- Kreisslová, Sandra. 2013. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Krňávková, Lenka. 2010. Vliv českého školství na udržení identity Čechů na Daruvarsku. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 2010 (28): 57–71.
- Matušek, Josef. 1993. České školy v Chorvatsku (1922–1941). *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 1993 (XIV): 65–86.
- Matušek, Josef. 1994. *Češi v Chorvatsku*. Daruvar: Jednota.
- Mijić, Ana. 2022. (Re-)Construction of Identity and Belonging after Forced Migration: A Sociology of Knowledge Approach. *Journal of Refugee Studies* 35 (3): 1107–1125. <https://doi.org/10.1093/jrs/feac020>
- Moree, Dana. 2015. *Základy interkulturního soužití*. Praha: Portál.
- Mrdjen, Snjezana – Bahnik, Maja. 2018. Ethnic intermarriage in Croatia with special emphasis on the Czech minority. *Geographica Pannonica* 22 (2): 150–164. <https://doi.org/10.5937/gp22-16884>
- Preissová Krejčí, Andrea – Kočí, Jana. 2020. Příběh 1 340 dětí evakovaných do České republiky za války v Chorvatsku (1991–1995). *Slovanský přehled* 106 (2): 281–307.
- Preissová Krejčí, Andrea – Kočí, Jana. 2022. Válka v Chorvatsku očima dětí. Kvalitativní analýza dětského časopisu *Náš koutek* z let 1991–1993. *Slovanský přehled* 108 (2): 251–273.
- Preissová Krejčí, Andrea – Macková, Lucie. 2023. Vyprávění dětí uprchlíků z Řecka, Chorvatska a Ukrajiny, které našly dočasný domov v Čechách a na Moravě. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 2023 (41): 87–104.
- Preissová Krejčí, Andrea – Stanja Brdar, Jitka – Kočí, Jana. 2020. *Češtvi v nás: české školství a jeho vliv na zachování české národní identity v Chorvatsku*. Praha: Nadace Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových.
- Preissová Krejčí, Andrea – Stráníková, Libuše – Kočí, Jana. 2025. *Jazyk a kultura v životě národnostní menšiny: krajský tisk a literární tvorba Čechů v Chorvatsku*. Praha: Nadace Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových.
- Rychlík, Jan – Perencević, Milan. 2007. *Dějiny Chorvatska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Řezníková, Lenka. 2014. Identita/alterita. In: Storchová Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium.
- Šabičová, Vlasta. 2002. *Kalendářní obyčej Čechů v Končenicích na Daruvarsku*. Daruvar: Jednota.
- Šatava, Leoš. 2009. *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Stráníková, Libuše. 1992. Školy. In: *Český lidový kalendář na obyčejný rok 1993*. Daruvar: Jednota. 117–120.
- Stráníková, Helena. 2018. Téma jazyka komunikace v jazykových biografiích příslušníků české menšiny v Chorvatsku. *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* 2018 (36): 67–76.
- Stranjik, Helena. 2017. Jazyk jako jeden ze základních pilířů identity. In: Barteček, Ivo a kol. *Po českých stopách na Daruvarsku*. Olomouc: Univerzita Palackého. 101–115.
- Šatava, Leoš. 2009. *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Vaculík, Jaroslav. 2009. *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha: Libri.
- Vodvarka, Anna. 1993. Demografická situace područja općine Daruvar od prvog popisa do 1991. *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 1993 (14): 3–20.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

- Buršić, Ivana (ed.). 2013. „Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku / Census of Population, Households and Dwellings 2011, Population by Citizenship, Ethnicity, Religion and Mother Tongue.“ *Državni zavod za statistiku* [online] [cit. 21. 6. 2025]. Dostupné z: <https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf>.
- „Obrazovanje nacionalnih manjina.“ *Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih* [online] [cit. 1. 7. 2025]. Dostupné z: <<https://mzom.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/obrazovanje-nacionalnih-manjina/571>>.
- „Popis 2021. – Podaci iz prošlih popisa.“ *Državni zavod za statistiku* [online] [cit. 22. 6. 2025]. Dostupné z: <https://podaci.dzs.hr/media/0h4n5q5v/podaci_proslih_popisa.xlsx>.
- Stráníková, Libuše. 2014. „Česká menšina v Chorvatsku a čeština – neustálá snaha čelit asimilaci.“ *Zahranicnici.com* [online] 10.–12. 9. 2014 [cit. 22. 6. 2025]. Dostupné z: <http://www.zahranicnici.com/docs/2014/prispevek_stranikova-2.pdf>.